

А. О. Тимченко

Харківський національний фармацевтичний університет

ФОНІКА ПОЕЗІЇ ВОЛОДИМИРА СВДІЗІНСЬКОГО

Дослідження звукопису є невід’ємним складником вивчення поезії, адже через фоніку автор не лише передає звукову атмосферу описаного у творі, але й по-іншому підсвічує зміст вірша, витворює нові позатекстові смисли.

Творчість Володимира Свідзінського є унікальною для української літератури. Філігранно майстерний у доборі та комбінації слів, митець, як виявляється, професійно організує поезію з позицій звукопису. У статті проаналізовано перший твір із авторського циклу «Балади». Вірш зображує боротьбу сталого та звичного світу героя з новим, незвіданим, тривожним. Градація голосних звуків – від низького й широкого «а», що символізує стабільність, до високого та вузького «і», що знакує хвилююче, проте не вороже, – відповідає настроєвому нагнітання, увіразнює смисл твору. Зроблено висновок про показовість фонічного аспекту в поезії В. Свідзінського.

Ключові слова: поезія, Володимир Свідзінський, фоніка, вокалізм, консонантизм, виражальні засоби, звуковий символізм.

Звукопис є одним із важливих виражальних засобів у поезії, адже мелодика твору допомагає увіразнити ліричну складову, по-особливому підсвічує смисл вірша, відкриває його нові грані.

Питання звукопису в поезії в різний час вивчали Б. Томашевський О. Брік; О. Артюшков, В. Брюсов, Б. Гончаров, Ю. Лотман, О. Журавльов, С. Воронін та ін. Авторами праць, присвячених вивченню фоніки, в українському літературознавстві є І. Качуровський, Б. Якубський, В. Ковальов, М. Кабиш, Н. Білоус, Ю. Юсип-Якимович та інші.

Під фонікою, услід за М. Гаспаровим, розуміємо звукову організацію художнього мовлення [5]. Основними «стилістичними функціями звукопису вважаємо виражально-зображальну, емоційно-експресивну, звуконаслідувальну, смислову, композиційну» [6, с.170].

Окрім розгляду звукових повторів (алітерація, асонанс, анафора, епіфора), вочевидь, плідним є аналіз, у разі їхньої наявності, таких елементів зв’язку звуку й смислу, як ономатопея, звуконаслідування, «звуковий символізм», «ключові слова» [5].

Творчість Володимира Свідзінського, одного з найвизначніших поетів Розстріляного Відродження, інтровертна й самодостатня, попри наявність багатьох переконливих досліджень, продовжує лишатися загадковою. Мовчазна задумливість поета, його відлюдність, дивовижна сталість в епоху буремних подій, мотиви самотності, руху до невідомого, таїни, згоряння (як передбачення), факт самої смерті (відсутність справжньої могили В. Свідзінського дає ґрунт для здогадів і припущень, щоправда, надто мало ймовірних, про можливість того, що письменник вижив [4]) – усе це створює довкруг митця ореол таємничості, закликає читача й дослідника знову й знову звертатися до цієї достоти геніальної лірики: «І, покіль віку, тихо, без упину, / Все буду занурятися туди, / Де хмари стали в безмірі води» [8, с.278].

Плідним для вивчення є інструментарій творення В. Свідзінським вірша – ритміка, строфіка, метрика, фоніка, адже науковці неодноразова зауважували філігранну майстерність митця в доборі й комбінації слів, приміром,

за словами Е. Соловей, «поет починає зазіхати на «невимовне», «несказанне», шукати «незаймані слова», апробуючи граничні можливості мови» [9, с.158].

Цікавим і малодослідженим аспектом вивчення поезики митця є аналіз звукопису його лірики. Обсяг статті не дає можливості подати повний розгляд фоніки поезії автора, тому зупинимося на розгляді лише одного твору – «Встану рано, зійду...» (перший вірш із циклу «Балади» [8, с.223]).

Вірш «Встану рано, зійду...» становить дивовижний приклад міфотворчості В. Свідзінського, виписування ним кодів та символів. Цементований мотивом звіра, увесь цикл порушує більше питань, ніж дає відповідей. Вочевидь, фонетичний аналіз здатний бодай частково привідкрити завісу таємничості.

Твір «Встану рано, зійду...» починається повідомленням про неприємність, що сталася в саду героя, порушила його стабільність і звичний перебіг речей. Як виявляється, динаміка вокалізму поезії виразно суголосо на змістовим перипетіям. У першому рядку «Встану рано...» наголошені **а** знакують сталість, спокій, зону комфорту героя (звук низький, відкритий, широкий). Далі звучить різка зміна: *зійду* – *сиду*. **У** (звук високого підняття) символізує передчекання, шлях, непередбачуваність, здійснення зі звичного місця. Вузький **і** (також високого підняття) знаменує тривогу, напруженість, щось нехарактерне й вороже для світу героя – як стане видно з подальших рядків вірша. Тривога підтверджується наступним рядком: по саду героя (сад – захищеність, ніби власне «я») пройшов *дивен звір* з властивим цьому образу асонансам **и-і**. Показово, що процес описано дієсловом «походив» – круглі **о** ніби вказують на обчеркненість саду як комфортного локусу для героя – і цю стабільність порушує непрошений гість. Окрім того, спостерігаємо фонетичну тавтологію *дивен-походив*. До прямої подібності долучається ще й загадка про Дива, загадкові створіння зі «Слова про похід Ігорів» (пам'ятки, перекладеної В. Свідзінським).

Характерно: слово «сад» у формі «(в) саду» часто римується в поезіях В. Свідзінського з різними трансформаціями слова «іду»: «Тихо вгору йду / І помічаю: в кожному саду...» [8, с.294], «Мое житло в наскельному саду, / Я в вересні до школи рано йду» [8, с.295] тощо. Окрім суголосності, сад і рух, очевидно, пов'язуються в автора й семантично: сад як місце, котрим простує герой, вихідний локус чи мета прагнення.

Натепер сталість порушено остаточно. Наприклад, у словах «...походив / У моєму саду...» відбувається явний зсув від звичних і зручних **а, о** до ризикованих і нетипових **и** (високий, високо-середній звук), **у**.

п о х о д и в у м о є м у с а д у

«Позривав темну персть» – рух від **а, о** через перехідний **е** (голосний середнього підняття). І надалі бачимо цілковите панування наголошених **и, у, і**: «Обтрусив ясени, / На сухі полини / Кинув вицвілу шерсть».

Герой, спантелечений і виведений із рівноваги, тим не менш прагне боротися з кривдником. Причому боротьба відбуватиметься явно за правилами останнього (може, тому вона й виявляється апіорі програтшною?): «Я в вечірній імлі...». Геро, якому дає відчутну підтримку зона комфорту (знову «свої» параметри – **а**: «Затаюся в саду», де «у» постає підготовкою до боротьби), вирішує захопити, взяти в символічне кільце незнайомця:

О д г і л л і д о г і л л і
 С і т ь ш о в к о в у з в е д у

Надалі наступальні дії героя посилюються, панування **о** стає все відчутнішим:

Тільки блисне зело
←
В народженному дню,
Я високе чоло
Ізловлю, полоню.

Але старання героя не дають результату, спостерігаємо прикру поразку: «Марне слово прорік/ ... / Дивен звір мою сіть» – рух **а**→**о**→**і** (**і**, а отже, **і** звір перемагає). «Потоптав, пометав»: тепер уже незнайомиць діє методами героя, захоплюючи його простір – **а** та **о**; «по куцах поволік» – протяжне «**і**» передає тривалість, звір стверджує власну перевагу. Знову натрапляємо на звукову тавтологію, що супроводжує дії кривдника протягом усього тексту: *походив – по-зривав – полини – потоптав – пометав – по куцах поволік*. Надалі приналежне нападникові «**і**» постійно зустрічається в кожному з решти 8 рядків. У фінальному реченні прочитуємо чіткі зсуви **о**→**а**→**у**→**е**→**і**, **о**→**у** та **о**→**і**: «По саду перебіг / У вогнисту повіть, / За блискучий поріг».

Виходить, що протягом усього твору на фонічному рівні підкреслюється боротьба стабільного й екстраординарного, незвичного й ворожого героєві. Але одні з останніх рядків вносять несподіване уточнення, по-іншому підсвічуючи семантику протистояння та оприявнюючи справжні почуття автора. «Засвітився на мить / Під каштаном старим» – чи не логічним буде вбачати певну аналогію образу старого каштана й образу героя? Тож із цього погляду сталій і звичний світ **а** й **о** постає світом ретро, таким собі анахронізмом за часів постійних змін, новацій, тривожного невідомого.

Отже, малюнок голосних чітко відповідає настроєвим та смисловим домінантам та акцентує додаткові конотації, викристалізуючи основну ідею. Має місце струнка градація:

а стає, старе, стабільне, звичне
↓
о бажання героя окреслити, «обчеркнути», захистити свій світ
↓
е підготовка, передчекання чогось незвичного
↓
у шлях, підготовка, здійснення
↓
и дивне, тривожне
↓
і нове, лякаюче, невідоме, дещо вороже

Невзмозі відмінити нове й невідоме (**і** частково – свідомо чи несвідомо – прагнучи його), герой, намагаючись захиститися (проте сіть шовкова!), усе ж виходить із зони комфорту, простує до незвіданого.

Для порівняння зауважимо, що зовсім відмінну картину прочитуємо в ключовому вірші циклу «Падає місто в імлісте море...» [8, с.227]. Хоча спільні риси між I та IV віршами усе ж є: в обох творах, на відміну від II й III поезій, присутній образ людини (I – ліричний герой, IV – князівна), безсилою протистояти позалюдському.

Тут образи із превалюванням вузького «**і**» постають чимось малим і беззахисним ув облаві наголошеного «**о**», **море** (співзвучне з «**морок**») бере в полон

тонке та крихке – місто, корабель, життя. Місто, князівна, нагірні палати, безгнівний, вірний буркун, срібло – і море, поповзень-морок, з-поза скель, тонуть, підводна тьма, води. Звук «і» є вузьким і, по суті, в цій поезії допомагає творити метафору самотності, обмеженості, локальності. Оманливо-спокійна, заколисувальна авторова інтонація нейтралізує трагізм ситуації, ліквідує бажання активних дій. У цій поезії та й в усьому циклі взагалі уявлення про людину як діяча розмиваються, рушіями подій виступають представники тваринного світу, інфернальні особи.

Постає питання, чи таким уже ворожим є для героя «звір» із I вірша. Висновуємо, що, напевно, невідомість вабить героя, обіцяє «диво» й вихід за звичні межі. Протистояння дивному звірові є радше казковим, а мотив руху до незвіданого може бути конотованим позитивно. Звуковий символізм, який спостерігаємо в аналізованій поезії, доводить виключно уважність В. Свідзінського не лише до добору слів, але й до добору звуків – свідому чи несвідому, проте не менше показову та вражаюче точну.

Безумовно, В. Свідзінський – не просто віднайдене забуте ім'я, він – визначне, унікальне явище в історії літератури, яке поки що є до кінця не осягненим. Вивчення фоніки творів митця – надзвичайно плідний вектор дослідження, здатний відкрити багато нового в розумінні прихованих смислів цих текстів, зокрема з погляду звукового символізму та пошуку «ключових слів».

Список використаних джерел:

1. Барабаш М. Синергетична концепція творчості у поетів перших десятиріч ХХ ст. (Б.-І. Антонич, В. Свідзінський, І. Анненський). *Парадигма* : зб. наук. пр. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 6. С. 111-120. Бібліогр.: 12 назв. укр.
2. Барчишина І. Евфонічний принцип організації епітетної структури (на матеріалі поезій М. Волошина і В. Свідзінського). *Studia Methodologica* : [науковий збірник] / гол. ред. Р. Гром'як ; відп. ред. І. Папуша ; редкол.: О. Куца, Н. Поплавська, М. Ткачук [та ін.]. Тернопіль : ТНПУ, 2012. Вип. 34. С. 164-169. Бібліогр. в кінці ст.
3. Брик О.М. Звуковые повторы. *Поэтика* : сборники по теории поэтического языка. Пг., 1919. Вып. 1-2. С. 58-98.
4. Варвара Жукова. Свідок: Роман. *Кур'єр Кривбасу*. 2007. № 206-207. С. 122-186.
5. Гаспаров М.Л. Фоника. *Большая российская энциклопедия*. URL: <https://bigenc.ru/literature/text/4717175>.
6. Кабиш М.Ю. Стилістичні функції звукопису в поетичному мовленні українських поетів початку ХХ ст. *Філологічні студії* : науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2011. Вип. 6 (2). С. 169-175.
7. Качуровський І. Фоніка. Київ : Либідь, 1994. 161 с.
8. Свідзінський В.С. Твори : у 2 т. Київ : Критика, 2004. Т. 1. Поетичні твори. 581, [3] с. : іл. (Відкритий архів).
9. Соловей Е. Невпізнаний гість : Доля і спадщина Володимира Свідзінського. Київ : Наук. думка, 2006. 221, [3] с. : іл.
10. Тимченко А.О. Мотив звіра у поетичному циклі В. Свідзінського «Балади». *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту*. Філол. науки. 2006. Вип. 13. С. 189-195.
11. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика : [учеб. пособие] / [вступ. ст. Н.Д. Тamarченко ; коммент. С.Н. Бройтмана при участии Н.Д. Тamarченко]. Москва : Аспект Пресс, 2002. 333, [3] с.
12. Якубинский Л.П. О звуках стихотворного языка. *Поэтика* : сборники по теории поэтического языка. Пг., 1919. Вып. 1-2. С. 37-49.

The study of the sound is an integral part of the study of poetry, because author can not only transmit the sound atmosphere described in the work, but can see the meaning of the poem in a different way, creates new non-textual meanings.

The article is devoted to the analyses of the poems of V. Svidzinskyj. Volodymyr Svidzinskyj's creativity is unique in Ukrainian literature. Filigree masterful in the selection and combination of words, the artist, as it turns out, professionally organizes poetry from the position of the phonics. The article deals with the author's cycle «Ballads» by V. Svidzinskyj and analyzes only one work from the cycle. This verse depicts the struggle of a stable and habitual hero's world with a new, unknown, disturbing one. The gradation of vowel sounds – from the low and wide «a», which symbolizes stability, to the high and narrow sound «i» – corresponds to the tune-fitting force, expresses the meaning of the work. The vocalism of the final poetry of the cycle is opposite to that outlined in the first verse. The conclusion that this motive of the beast and the motif of the trend to an unknown world demonstrates the mythopoetical direction of Svidzinskyj's poems is drawn. The secret of fairy-tale's world is more interesting and full-fledged for hero. The conclusion that secret attends in poems as the attribute of real world and fairy-tale's world is drawn. The character of V. Svidzinskyj's individual style is connected with perception of the world of poet, introversion of his disposition, with the special attitude to the place of the man in the world. The fate and the creation of V. Svidzinskyj reflect a deep existence of personality, constantly opened to the cognition of life's secrets. The conclusion is made on the manifestation of the phonical aspect in V. Svidzinskyj's poetry.

Key words: poetry, Volodymyr Svidzinsky, phonics, vocalism, consonanty, expressive means, sound symbolism.

Отримано: 23.09.2018 р.